

A MAGYAR DOKUMENTUMFILM NEMZETKÖZI MEZŐNYBEN

A magyar filmgyártás történetében az ismeretterjesztő, a dokumentáló filmek előbb készültek, mint a fikciós, a mesét, a sztorit építő, kerekítő játékfilmek. A vizualitást dokumentáló, megjelenítő ereje erősebb volt, mint a filozófiát, a világtérmezést irodalmi adaptációkkal, valóságból vászonra emelt történetekkel filmi virtuális világot teremtő, dokumentáló történeteké. Innen a vizuális fikciós gondolkodásmód és attitűd vált fontossá, és a dokumentálás, az ismeretterjesztés mind az alkotók, mind a közönség szempontjából másodlagossá vált. Így a vizuális, a mozgóképi dokumentálás, a dokumentumfilm a moziban egyre nagyobb reklámozást kapó játékfilmek „kísérő” programjává vált. Hosszú idő telt el addig, amíg a dokumentumfilm a mozgóképi kifejezés önálló, saját jellegzetességeit kialakító formaként saját közönségét is meglelte, kialakította. Ha a film történetét vesszük figyelembe, akkor az 1920-as, az 1930-as évektől már markáns irányzatok jelentek meg a dokumentumfilm területén is, de igazán jelentőssé a második világháború után váltak. A magyar dokumentumfilm történetében az önálló korszakot az 1960-as évektől számíthatjuk, aminek következményeként a közönség és a szakma találkozását lehetővé tevő dokumentumfilm-fesztivált is rendeztek hazánkban. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy előbb, mint a játékfilmeknek. Az esemény színhelye Miskolc volt. A fesztivál 1960 és 1989 között létezett, melyeknek programjait kezdetben a moziban, „kísérőként” vetíthető, körülbelül 20 perces dokumentumfilmek közül választották ki. A hosszú dokumentumfilmek készítőinek harcok árán sikerült a programokba bekerülni. A harcban elsősorban a Balázs Béla Stúdió vett részt, hisz mivel nem bemutatás-köteles filmeket gyártottak, a dokumentumfilmjeik hossza is eltért a HDF-ben (Híradó- és Dokumentumfilmgyár) készült alkotások hosszától. Újabb változást hozott a fesztivál történetében is a Televízió dokumentumfilm-gyártása, vagy a játékfilm stúdiókban gyártott dokumentumfilmek sokasága. A játékfilm-stúdiókban készülő dokumentumfilmek már a forgalmazás szabta hosszúság-korlátozást elvetették, vagyis ott is szinte mindig hosszú dokumentumfilmek készültek. Az intézményi keretek változása a filmes gondolkodás paradigmaváltásának következménye is volt. A magyar dokumentumfilmet az önkifeje-

zés, a világelemzés, az önmagunkról mesélés műfajának tartó filmalkotók változtatták a „kísérőfilm” műfajából önálló film műfajjává. A miskolci fesztivál 1960 és 1989 között került megrendezésre, majd a rendszerváltás után megszűnt. A műfaj mégsem maradt fesztivál-bemutató nélkül, hisz a játékfilmszemléből filmszemlévé váló másik magyar filmverseny 1965 és 2012 között a magyar dokumentumfilmek számára a bemutatkozás, a megmérettetés és a versenyzés terévé vált. A folyamatosság látszatát keltheti ez a rövid történeti áttekintést nyújtani akaró felsorolás, de szó sincs arról. Mint ahogy a 2014-től induló BIDEF (Budapest International Documentary Festival) sem a folyamatosság jegyében született, hanem egy nemzetközi kulturális teret kínált a magyar dokumentumfilm számára. Nemzetközi dokumentumfilm fesztivált hazánkban eddig még nem rendeztek. Az ötletadó, az alapító Sós Ági, filmrendező, aki összefogott Balogh Ritával, az HBO szerkesztőjével (menedzserével, producerével) és ketten, mint alapító igazgatók hihetetlen energiával – az ő szavaikkal élve – „összehozták” a nemzetközi dokumentumfilm fesztivált. Megszervezték az előzsűrizést, elegáns programokat állítottak össze. Ennek részeként fontosnak tartották az alkotók és a közönség közötti párbeszéd lehetőségének megteremtését is. Idén, a második fesztiválon, életmű díjat is osztottak. A díjat első alkalommal Gyarmathy Lívია kapta. Az induló fesztivál legnagyobb érdeme, hogy a magas színvonalú magyar dokumentumfilmet nemzetközi kontextusba helyezték. Lehetőséget teremtettek a közönségnek arra, hogy a műfaj legjobb alkotásait, az ún. „fesztivál-kedvenceket” megismerjék. Egyben teret, fórumot nyújtottak arra, hogy a magyarok és a világ dokumentumfilm-rendezői megismerkedjenek egymással, tapasztalataikat kicserélhessék.

I. Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál 2014. /Corvin mozi szeptember 24-28./

Az első, Budapesten megrendezett Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál (angol rövidítésben BDIF) nagyon vidám, dinamikus filmspottal hangolta közönségét a programjaira. A spotban mindenkit moziba invitált, a falusiakat, a városiakat, az

öregket, a fiatalokat, az üzletembereket, a tűzoltókat, a Holdon járó asztronautákat, a víz alól feljövő békaszéplányokat. Bekerültek a spotba a „Szerelempatak” (rendező Sós Ágnes) című dokumentumfilmből megismert életélvező falusi nénik éppúgy, mint más dokumentumfilmek hősei. A fesztiválra hangoló film tökéletesen tükrözte az igényes fesztivál-katalógus előszavában megfogalmazottakat: „Az első BIDF programjának összeállításakor a fő célunk az volt, hogy Ti is megismerjétek és megszeressétek ezt az egész világon méltán hódító műfajt, a kreatív dokumentumfilmet – mert igényes, művészi, drámai, szórakoztató, és attól van örült ereje, hogy nem színészek, hanem Hozzátok hasonló, kivételes emberek a szereplői. Rólatok szól. Tudjuk, hogy a magyar nézők vágya az igényes filmélményre nem kisebb, mint bárhol a világon – csak a lehetőségeink korlátozottak”. Sós Ági és Balogh Rita mint ötletgazdák, mint fesztivál-igazgatók már ebben a bevezetőben is megfogalmazták, amit a programjaikkal élményanyaggá is avattak: hogyan és mit mondanak rólunk a dokumentumfilmek itthon és a nagyvilágban. A hogyan (a dokumentumfilm esztétikája) és a mit, miről (a dokumentumfilm

témája, világa, filmi virtuális világának története, konfliktusai) alapján elmondható, hogy a mérce, a minőség ezen a fesztiválon nagyon magas volt. A versenyfilmeket az előszűrés után négy szekcióba sorolták. Három a hosszabb dokumentumfilmeket tartalmazta (a besorolás tematika szerint történt: „Mert gyerekek vagyunk”, „Mert szabadok vagyunk”, „Mert dolgozunk van”) és a negyedik szekcióba nem a tematika alapján kerültek besorolásra a versenyfilmek, hanem a hosszúságuk alapján, így ennek a címe egyszerűen „Rövidfilmek” lett. Jó keretet a adott fesztiválnak két szekció: az egyikben a nemzetközi fesztiválokon nagy sikert aratott filmek „Hot Docs” válogatása, valamint a „Magyar szekció: 25 év 25 rendezőjének 25 filmje”. Ez a két szekció az elmúlt évtizedekben lezajlott átalakulás megismerésére éppúgy lehetőséget nyújtott, mint a jelenlegi tendenciákkal való találkozásra. Nincs egyfajta dokumentumfilm, hanem több módszer létezik a világ, a társadalmak működésének a bemutatására. A fikciós és a dokumentum-elemek keverése mint módszer 1930 óta létezik: kiváló valóságértelmezést, -elemzést eredményeztek akkor is, és ma is. Vagyis a valóság-megismerés és -dokumentálás új

újtain az innováció, az elfogadott kánonok átlépése állandóan jelen van a műfaj legjobb alkotásaiban. Sőt a dokumentum keveredik a fikcióval, az élő szereplős megjelenítés az animációval, a fotóval stb., megsokszorozva az alkotók által használható filmes módszereket. A másik tanulsága a keretet kijelölő, versenyen kívüli szekcióknak, a magyar és a nemzetközi trendek azonosságainak és különbségeinek érzékeltetése. A „25 év 25 rendezőjének 25 filmje” elnevezésű szekció szinte teljes áttekintést adott a kiváló magyar dokumentumfilm eddigi történetéről. Jelezve, hogy a magyar dokumentumfilm nemzetközi rangra azzal emelkedett, hogy tematikájában, módszereiben őszintén szól Magyarországra XX. századi történetéről. Ez a 25 film formailag és tematikailag egyaránt kiváló, nem egy közülük nemcsak itthon, hanem külföldön is sikert aratott, díjazott volt. A történelmi traumák máig élő sebeiről éppúgy szóltak (Domokos János: *Tartsd eszedben*, Ember Judit: *És ne vigy minket a kísértésbe*, Forgács Péter: *Dunai exodus*, Kékesi Attila: *A forradalom arcai*, Köszegi Edit: *A három nővér*, Papp Gábor Zsigmond: *A birodalom iskolája*, Sára Sándor: *Nők a Gulágon*, Schuster Richárd: *Három hiányzó oldal*, Szalay Péter: *Határeset*, Varga Ágota: *Porrajmos*), vagy a rendszerváltás előtti és utáni változások elmentmondásairól (Csillag Ádám: *Mostohák*, Kocsis Tibor: *Új Eldorádó*, Salamon András: *Jonuc és a koldusmaffia*, Schiffer Pál: *Videoton sztori*, Zsigmond Dezső: *Aranykalyiba*), mint a jelen sokarcúságáról, mindennapi örömeiről és bánatairól (Almási Tamás: *Sejtjeink*, Bálint Arthur: *Ikreik*, Ferenczi Gábor: *Overdose – Vágta egy álomért*, Gyarmathy Lívia: *A mi gólyánk*, Mohi Sándor: *Ahogy Isten elrendeli – Olga filmje*, Nagy Dénes: *Másik Magyarország – Töredékek egy falu hétköznapijaiból*, Lakatos Róbert: *Csendország*, Sós Ágnes: *Láthatatlan hírok*, Szirmai Márton: *A süllyedő falu*). Ezek mellett olyan műfaji kereteket áthágó, ironikus dokumentumfilmet sem hagytak ki a válogatók, mint az áldokumentumfilm (Siklósi Szilveszter: *Az igazi Mao*). A másik keret a „Hot Docs Szekció”, ami a legutóbbi két év nemzetközi dokumentumfilmjei közül választott néhány nagyon érdekes és értékes alkotást. A szekció valamennyi alkotása az idei nemzetközi fesztiválok „sztárja” volt, ha figyelembe vesszük, hogy a BDIF előtt, 2014-ben hol mindenütt szerepeltek és nyertek díjakat. Az angol *Alfréd és Jakobin* (rendező: Jonathan Howells, Tom Roberts) hét idei dokumentumfilm fesztiválon, az ugyancsak angol *Virunga* (r: Orlandi Von Einsiedel) 17 fesztiválon (ebből nyolcon díjat is kapott), de az amerikai *Az őszinte hazug*

(r: Tyler Measom, Justin Weinstein) 10 fesztiválon vett részt (ebből kettőn díjazták is). A magyar és a nemzetközi sikerű dokumentumfilmek nyújtotta keretben váltak érdekessé a legújabb dokumentumfilmek, mint a Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál résztvevőinek alkotásai.

A versenyfilmeket öt zsűri értékelt, és díjazta. A négy szekció filmjeit négy zsűri értékelt és választotta ki azt, amit díjra érdemesnek tartott. Egy ötödik zsűri a versenyfilmek operatőri munkáját, a filmek vizuális világának esztétikumát értékelt. Minden zsűri magyar és külföldi szakemberekből állt.

Az egész fesztiválon a legnézettebb alkotást a „Mert gyerekek vagyunk” szekcióban vetítették. A *Netfüggők* című izraeli-amerikai film (r: Shosh Shlam, Hilla Madalia) egy pekingi rehabilitációs táborban bűnözőként kezelt netfüggő kamaszokat mutat be. Mintegy átnevelő táborban, „átprogramozzák”, „átképzik a fiatalokat”. Az elvonási tüneteket, a számítógép megvonás miatti leépülést és ezek kezelését mutatja be a film távolságtartóan, őszintén. Egy másik kultúra, politikai berendezkedés problémakezelő módszerének kritika nélküli – de nem elfogadó tényfeltárása – nehéz helyzetbe hozza a film nézőjét. A netfüggőség betegség, de a betegség gyógyításának módszere nem lehet a cellalétre ítéltség, a bezártság. A „Mert gyerekek vagyunk” szekciónak a fődíját az *Augusztusra várva* című belga film kapta (r: Teodora Ana Mihai). A 88 perces dokumentumfilmben egy szociális lakásban élő 8 tagú román család életét ismerhetjük meg. Az anya Torinóban dolgozik és egy évig haza sem jön. 7 gyerek él a kisvárosban a két szobából álló lakásban egyedül, felnőtt felügyelet nélkül. A legidősebb lány, a 15 éves Georgina indítja iskolába, óvodába a testvéreit, osztja be az anyja által küldött pénzt, és készül az iskolaváltásra, hisz az alapfokról középfokra lép. A film kiváló ritmusban, nagyon szép premier plánokkal egy összetartó, félnék és egymáshoz bújó testvérközösség örömmel és bánattal teli, eseménydús életét mutatja be. Az anya számítógépen keresztül szinte naponta beszél minden gyermekével, majd az augusztusi boldog találkozás után már szervezi, hogy visszatérhessen őstől Olaszországba pénzt keresni. Megható, nagyon jó film a család akol melegéről, és a kiszolgáltatottság elviselhetetlenségéről. A szekcióban sikerrel vetítették a magyar versenyfilmet is, Zsigmond Dezső: *A rákok királya* című, az újfehértói Csukrán Mihály „sportiskoláját” bemutató dokumentumfilmjét.

A „Mert szabadok vagyunk” szekció díjazotta a *Felvidék* című szlovák dokumentumfilm (r: Vladislava Planciková). A rendezőnő saját családja történetét mutatja be, ahol a politikai térkép-átrajzolások a magyar-szlovák vegyes családban titkokat szülnek, problémákat okoznak. A már sokszor feldolgozott multikulturalitás sajátos módszerekkel kerül feldolgozásra, mert az interjú és az archív felvételek mellett az animációt is felhasználja a családtörténet elmondásához. Ebben a szekcióban magyar dokumentumfilm is szerepelt. Gulyás János: *Mintha nem ott lennének* című alkotása a vörösiszap-katasztrófa után, a devecseri Lakóparkba költöző családok életén keresztül mutatja be a tragédia feldolgozhatatlanságát, „de élni kell, ahogy lehet” mindennapi életfilozófiáját.

A „Mert dolgunk van” szekcióban is szerepelt magyar alkotás (Kovács Kristóf: *Besence Open*). A 126 lakosú községben 98 százalékos a munkanélküliség. A magyar zsákfaluban zömmel romák élnek. A polgármester is roma, aki Európa-uniós pályázatokon nyerve Európa-uniós polgárokat akar nevelni. Biokertészetet alapítanak, művelnek, munka után profi teniszezőtől teniszezni tanulnak. A szekció nyertese a *Dominó hatás* című lengyel dokumentumfilm (r: Elvira Niewiera, Piotr Rosolowski). A Kaukázusban található, tisztázatlan státuszú Abházia mai sorsát mutatja be a lengyel rendezők filmje. A film főhőse a szakadár köztársaság sportminisztere, akinek felesége orosz operaénekesnő. A nemzetközi sporteseményt szervező miniszter hazafisága, hazája elismertetéséért folytatott harca nem nélkülözi a pátoszt sem, de szatirikus elemei segítik a helyzet bonyolultságának érzékeltetését.

A rövidfilm szekcióban szereplő magyar dokumentumfilm (2. em., r: Kis Hajni) egy öregek otthonának mindennapjait mutatja be. Itt a győztes a három vak testvéréről szóló orosz dokumentumfilm lett (Dina Barinova: *Farsangvasárnap*). A szüleiket elvesztő fiúk önmagukra utalva szervezik meg mindennapi életüket. A film egy napjukat mutatja be. A gyönyörűen komponált képek és a fix kameraállás kihangsúlyozza, hogy mi, látók, az alkotókkal együtt csak megfigyelők, a testvérek életének csodái lehetünk.

Az operatőri díjat a *Nevem só* című svájci alkotás (operatőr: Marco Wilms, A. El Amir, Lutz Konerman, rendező: Farida Pacha Marco Wilms, „Mert dolgunk van” szekció), a közönségdíjat a *Megzavart figyelem* című dán dokumentumfilm kapta (r: Erlend E. Mo, „Mert gyerekek vagyunk” szekció). Három figyelemhiányos, hiperaktivitással

küzdő gyerek sorsán keresztül mutatja be a rendező, hogy különböző terápiával, veszélyes mellékhatású gyógyszerek nélkül, hihetetlen energiával hogyan segíthetik az iskolákban a sajátos igényű gyerekeket.

II. BIDF az Uránia moziban, az SZFE tantermeiben /2015. szeptember 23-27./

Az idei spot a dokumentumfilm mint műfaj lényegét, filozófiáját nagyszerű ötletbe sűríti: egy barázdált arcú, kockásinges férfi egy kissé elhanyagolt kertben ás fel egy kis területet, amit egy kislány érdeklődve néz, talán ő az unoka. A nagypapa korú férfi elfárad, megáll az ásásban, a kislányt már nem érdekli ez a helyzet, elfut. Az egyedül maradt férfi leül pihenni, az izzadságát letörölni, majd feláll és az ásójára támaszkodva szembenéz a kamerával. A háttér zöldre vált, az ásóra állával támaszkodó férfi egy „posztamensen” áll, a maga ásta föld-darabról kiemelődik. Az első spot moziba hívott bennünket („mert rólunk szól” közölte velünk), a második spot a sors-mozgóképek (nevezzük most leegyszerűsítve így a dokumentumfilmeket) alkotási folyamatára, a fesztiválon szereplő dokumentumfilmek kiválóságára, díjazottságára hívja fel a figyelmünket („Igazi jó filmek” közli velünk). A versenybe idén is több mint száz filmből választották ki az harmincnál alig több versenyfilmet, melyek között szerepelnek az idei Európa díjra kiválasztott alkotások is (Alexander Nanau: *Toto és nővérei*, Hörcher Gábor: *Drifter*, Camilla Nielsson: *Mi, demokraták*).

Tavaly a „mert rólunk szól” attitűddel csoportba sorolt versenyfilmek kissé „dacos” címeikkel (Mert gyerekek vagyunk, Mert szabadok vagyunk, Mert dolgunk van) szemben idén az „Igazi jó filmek” csoportba sorolása már nélkülözi a „dacot”, sokkal inkább a cselevést szorgalmazza (Nézz szembe a szüleiddel, Nézz szembe az öregedéssel, Nézz szembe az elnyomással, Nézz szembe a sztereotípiákkal). A fesztivál marketingje kiváló. A magyar közönséget az alkotókkal egyenrangúként kezelve mintegy a világ és az önmegismerés terepére invitálva minden fesztivál-nézőt. Ennek a kulturális térnek, amit Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztiválnak hívnak, minden szereplőjét (szervezőt – művek létrehozóját – befogadót) egy cél vezérli és ezért egységként kezelik. Ez a szándék úgy válik igazán pozitívvá, ha a közös célon túl a közös tér az információszerzésen és az ismeretszerzésen át töb-

bet is nyújt. Már az első alkalom mind a versenyfilmekkel, mind a versenyen kívüli alkotásokkal és a magyar dokumentumfilmekből való válogatással nagyszerű élményt nyújtott. Bebizonyította, hogy a játékfilmek, az animációs filmek mellett a dokumentumfilmek is tematikailag, esztétikailag is jelentős részei a mozgókép-kultúrának, a hazai és a nemzetközi filmkultúrának.

A második BIFD versenyprogramjában 36 dokumentumfilm szerepelt, melyek létrehozásában 22 ország vett részt. A 22 ország négy földrészt képviselt (a legtöbb ország Európában található). A díjosztáskor minden csoportban egy fődíjat adtak ki, és a zsűri egy alkotásnak különdíjat adott. Ezen kívül volt közönségdíj is. A „Nézz szembe a szüleiddel” fődíjjal jutalmazott alkotása a *Toto és nővérei* (r: Alexander Nanau) című román dokumentumfilm. Toto a 10 éves kamasz két nővérével, a 17 éves Anaval és a 15 éves Andreaval él együtt egy panellakótelep egyik emeleti lakásában. Anyjuk börtönben van, nagybátyjuk a gyámjuk, aki minden este barátjaival fogyaszt a három gyerek közelében. Toto és Andrea tiltakozik ez ellen, mert aludni sem tudnak, de Ana a reménytelen helyzetét átlátva maga is kokain-fogyasztóvá válik. A három testvér édesanyja kokainfogyasztás és -terjesztés miatt került a börtönbe. Nemcsak a téma miatt érdekes a film. A filmrendezője, a Romániában született német filmrendező, Alexander Nanau annyi érzelemmel, olyan előítélet-mentesen közeledett a szereplőikhez, hogy minden közhelyet vagy demagóg megítélését sikerült elkerülnie. A három fiatal mindennapjait érzékenyen, nem beavatkozva, nem megalázó hely-

zeteket teremtve, őszintén mutatta be. A történetet nem zárja le, de felvillantja, hogy Toto és Andrea talán ellent tud állni a drog és a környezet csábításának, sajnos Ana nem. A gyerekek kiemelkedésének nagy ára van, mert a kiemelkedés a börtönből szabadult édesanyjuk megtagadása árán érhető el, vagyis a kitörés csak a család megtagadása esetében érhető el. A finom megfigyelésekkel, lírai és tragikus helyzetekkel teli film megrázó alkotás. A „Nézz szembe az öregséggel” szekcióban a mexikói *Az eltűnt idő* kapta a fődíjat. A dokumentumfilm rendező Natalie Bruschtein nagymamájáról forgatta a filmet. A családtörténetként is értelmezhető alkotás sajátos bepillantást enged egy dél-amerikai, argentin, értelmiségi nő életútjába. A nagymama az 1970-es években harcolt az argentin kormány emlékezetpolitikája ellen. A kormányellenes tüntetések szervezése miatt el kellett hagynia a hazáját, Mexikóba költözött, ahol ma is él a családja körében. Az idős, Alzheimer-kóros asszony gyermekeivel készült interjúk alapján úgy tűnik, nekik valamikor nagyon hiányzott a folyamatos anya-élmény. Gyermekként nem értettek egyet anyjuk kormányellenes nézeteivel, hisz a politikai harcokban való részvétele miatt sokszor kellett nélkülözniük őt. Tragikus a többszörös nagymama emlékezetének hiánya. Örül, hogy annyian vannak körülötte, de senkit nem ismer meg. A harcos múltját a dokumentumok, a gyermekei visszaemlékezései, filmek és videofelvételek őrzik. Furcsa ambivalencia, majdhogynem irónia rejlik abban, hogy a nagymama a politika elfojtós, elhallgatós, nem emlékező működése ellen harcolt valamikor, és most még a gyermekeit, az unokáit

sem ismeri meg. Nagyon bátor film – egy unoka rendezésében különös jelentőségű – az egyéni sors alakulása, és a politika felelősségének párhuzamba állítása miatt. Finoman benne van, hogy a nagymama már nem felelős semmiért, de a kormány mindig felelős a tetteiért, az intézkedéseiért. Annyi líra, kedvesség, finom részletek pontos bemutatása található a filmben, ami megrendítő élménnyé teszi a megtekintését. A „Nézz szembe az elnyomással” szekció fődíjjal jutalmazott filmjét, a *Virungá-t* (r: Orlando von Einsiedel) már tavaly láthattuk a „Hot Docs” szekcióban. A tavalyi év szinte minden jelentős dokumentumfilm-fesztiválján szereplő és díjat nyerő alkotás idén versenyfilmként szerepelt. Témája, történeteszövege, sokoldalú megközelítésmódja elegáns formanyelvvel párosulva méltán emelkedett ki talán az egész fesztivál versenyprogramjából, folytatva a dokumentumfilm történetének azt a hagyományát, amelyben az emberiség jövőéért való aggodalom harcossá, néha már-már dogmatikussá teszi az alkotást. A Kelet-Kongóban található Virunga Nemzeti Park őrei, ápolói harcolnak a védett állatokért. Menekítik a kihalt félben levő gorillákat a helyi militáns csapatok, a kormány csapatainak harcai elől. A „Nézz szembe a sztereotípiákkal” szekciónak magyar tematikájú versenyfilmje is volt. A fődíjjal jutalmazott holland dokumentumfilm az ún. érpataki modellt (az alkotás címe is ez: az *Érpatak modell*, r: Benny Brunner, Keno Verseck) mutatta be. Érpatak jobbikos polgármestere öltözetével, szemléletével, mint a „szent és egységes diktatúra” szószólója katonás rendet tart az 1750 fős településen. Elszántan teremti a jobb világot azok számára, akik szerinte az „építők” csoportjába tartoznak. A szerinte „rombolókat”, – akik főleg szegények, és romák – mindenből kizárja, szegregálja. A holland filmrendező szemben áll a polgármester szemléletével és főleg antidemokratikus, intoleráns, katonás gyakorlatával. A fesztivál közönségdíját a *Mi, demokraták* című dán film kapta (ami a „Nézz szembe az elnyomással” című szekcióban szerepelt, rendezője Camilla Nielsson). A dokumentumfilm feszes szerkezete, nagyszerű kép világa éppúgy kiváló, mint tematikája. Modellként ábrázolja azt a folyamatot, ami az afrikai Zimbabweban zajlott 2008 után. Az újjászerveződő ország vezetője, aki lassan diktátorrá válva, az ellenzéknek gesztust téve, tárgyalást kezdeményez az új alkotmány létrehozására. A dokumentumfilm az elnököt képviselő tárgyaló-bizottságot vezető jogász és az ellenzék tárgyaló-bizottságát vezető jogász tárgyalási módszereit, szembenállásait, kompromisszumait veszi sorra,

kellő távolságtartással. Mindkét jogász kiváló tehetség, nagyszerűen érvel, birtokában van annak a tudásnak, amivel egy más helyzetben győzhetnének. Nem veszik, vagy nem akarják észrevenni, hogy csak hátulról irányított, szabadság és lehetőség nélküli bábok. A szakmai tudásuk lenyűgöző, eljutnak a közös platform kialakításáig, de ez semmit nem jelent. Az alkotmányt elkészítették, amit soha nem vezettek be.

Magyar dokumentumfilmek nemzetközi mezőnyben

A látott dokumentumfilmeket tekintve tematikai szempontból két csoportba sorolnám a műsoron levő alkotásokat: 1. lokális, 2. globális problémákkal foglalkozó dokumentumfilmek. Gyakorlatilag minden jó műalkotás lokális, hisz a hitelessége csak ez által teremthető meg. Mégis a lokalitáson túl szükséges egy olyan szint, amelyből a helyi konkrét helyzeten túlmutató összefüggések is felismerhetőek. A tavalyi és az idei fiatalok, gyerekek problémáit feszegető alkotások közül a díjazott román alkotások azért emelkedtek ki, mert a családok szétesésének okait mutatták be. Képesek voltak nem szájbarágósan bemutatni azt, hogy a jövő nemzedék mit visz magával arra az időszakra, amikor a társadalom milyenségét már ő maga alakítja. A lokalitás ábrázolásában kiválóak voltak a versenybe választott magyar dokumentumfilmek tavaly is, idén is. Összintéségük, a magyar dokumentumfilm sajátosságainak a felvállalása és továbbvitele engem meggyőzött, nekem fontos volt és a közönség számát nézve, másoknak is. A tavaly kiválasztott alkotásokban a lokalitás erősebb volt, mint a lokalitáson túlmutató globalitás, a mások számára is hasznosítható, átélhető élményanyag. Az idei kiválasztottakban a magyar dokumentumfilm hagyományai voltak erősebbek, de érdekesen éppen emiatt voltak érdekesebbek. A fesztivál nyitó filmje, a *Drifter* (r: Hörcher Gábor, „Nézz szembe a szüleiddel” szekció) Ricsi életének néhány évét kíséri végig. Kimarad az iskolából, mert unja. Célja egy olyan öreg autóból olyan utcai versenyautó létrehozása, amellyel nyerhet. Minden tehetsége megvan ehhez, de a pénzhiány miatt a cél elérése időnként távolodik tőle. A film végén a gyermeke megszületése még jobban eltávolítja tőle a vágy elérését. Feszes ritmusú, kiváló film, amelyet nézve már-már kételkedünk a dokumentumfilmbe sorolhatóságban. De Tarr Béla: *Családi tűzfészek* (1969), Ember Judit:

Fagyöngyök (1977) vagy Schiffer Pál: *Cséplő Gyuri* (1977) című dokumentum-játékfilmek jutnak eszünkbe. Vagyis a magyar dokumentumfilm történetében már voltak ilyen nehezen kategorizálható filmek. Mégis a hatásuk, a merészségük és a valós történések pontos fordulópontjait jól megjelenítő módszerük egyértelműen a dokumentumfilm kísérleti, új utakat nyitó alkotásaivá tette őket. A *Drifter* is merész, de fontos és hiteles alkotás. Ugyanebben, a „Nézz szembe a szüleiddel” szekcióban szerepelt egy másik, már a televízióból is ismert alkotás Gerő Marcell: *Káin gyermekei* című dokumentumfilmje. A téma előzményét Monory Mész András 1985-ben *Bebukottak* címmel elkészítette. Hősei a gyilkosságért börtönbe kerülő fiatalokról szólnak. Gerő Marcell a gyilkosságért elítélt fiatalokat felkereste ma, hogy a büntetésük letöltése után hogyan illeszkedtek be, hogyan alakultak a sorsuk. Kiváló portréiban empátián mutatja be a rendező azokat a súlyos terheket, amelyeket hősei a kamaszkorban elkövetett gyilkosság miatt, majd a börtön évek alatti felnőttség miatt cipelnek magukkal. A film operatőri remeklése is segíti azt, hogy egyszerre láthassuk az elkerülhetetlen és az áldozattá válás folyamatát. A „ki lehettem volna kérdést?” feltehetjük, de válaszolni éppúgy nem tudunk erre, mint arra a másik kérdésre sem, hogy „ki a hibás?”. Gerő Marcell sokszor használja Monory Mész András filmjét is, azokat is beépíti az általa készített mai portréba. Varga Ágota filmrendező a saját, 11 évvel korábbi dokumentumfilmjét építi tovább a *Szülei szeme* című legújabb alkotásában. Kati és Győző vakságuk ellenére teljes életet élnek, és 11 évvel korábban gyermeket is vállaltak. Korábban a látó, tipegő gyermek nevelésének nehézségeiről, most a kamasz fiú neveléséről készített dokumentumfilmet. Kati énekesnőként lép fel, majd egy énektárgyversenyen is részt vesz. Az egész család Kati karrierjét segíti. A tipegő és a kamasz Ferike sorsa és szülei iránt érzett felelősségtudata néha meghatóvá, néha szívszorítóvá teszi a filmet. Számomra a korábbi filmből az a jelenet volt a legemlékezetesebb, amikor az anya vizet forral a konyhában és a tipegő Ferike ott sürgölődik körülötte. Most azok a jelenetek maradtak meg leginkább, amikor a nem látó szülők Ferikétől azt várják el, hogy mindig minden helyzetben jelezze, hogy hol van. Egy kiskamasztól elvárni azt, hogy hallótávolságra ne menjen a szüleitől és ezt mindig közölje is velük, szinten a lehetetlennel egyenlő. Ferike néha meg is szegi ezt a szabályt, de mivel nagyon okos, intelligens, megérti, hogy erre szüksége van a szüleinek és belenyugodva a megváltozhatatlanba

jelzi, hogy itt van (mi látók tudjuk, hogy visszatért a hallótávolságba). Nagyon jó dokumentumfilm Varga Ágota alkotása. A „Nézz szembe a rövidekkel” szekcióban szerepelt Vincze Máté fiatal dokumentumfilm-rendező *Elválasztva* című alkotása. Őt testvért adnak nevelőszülőkhöz. A nevelőnő jobb körülményeket biztosít a gyerekeknek, megszereti őket. Az édesanya viszont próbál a hatóságok által elvárt lehetőségeket teremteni. Harc indul a gyerekekért. A fesztiválon szereplő magyar alkotások változatlanul azt bizonyították, hogy kiváló alkotások születnek itthon. A magyar dokumentumfilmek is olyan sokfélék, mint szerte a világban készülő legjobb dokumentumfilmek. A magyar valóság olyan szintjeire, és pillanataira irányítják a figyelmet, amiért mindenképpen érdemes, sőt – „tanítónénis” stílusban – kötelező lenne megnéznünk őket. Erre viszont szinte alig van lehetőség, hisz nincs igazán lehetőségük a bemutatkozásra. Már ezért is várjuk a BIDEF jövő évi dokumentumfilm-kínálatát.

Absztrakt

A magyar dokumentumfilm része a nemzetközi filmes kulturális térnek. A szemlék és fesztiválok állandó résztvevője és díjazottja. Két éve Magyarországon is létezik nemzetközi dokumentumfilm fesztivál Budapest Nemzetközi Fesztivál elnevezéssel (BNDF). Az esszé ismerteti a két fesztivált és elemzi díjazott alkotásait.

Abstract

Hungarian documentary is part of international films cultural field. Its festivals they have participated and prized. Budapest International Documentary Festival (BIDEF) has organized since two years. This essay introduces festivals and analyses the BIDEF rewarded documentaries.